

Grétsy László

Magyar nyelven, játékosan

A tanulmány Grétsy László új könyvét mutatja be. Rövidítve közli a szerző bevezetőjét, amely összefoglalja, hogy milyen típusú nyelvi játékok és rejtvények találhatók a könyvben. A kötetben a nyelvi feladványokon kívül logikai talányok vagy a játékosok megfigyelőképességének vizsgálatára irányuló rejtvények is szerepelnek. Az olvasó megismerkedhet az egyes játékok történetével, és szemléletes nyelvi feladványok megoldásával is megpróbálkozhat. A bevezetésből megtudható, hogyan keletkezett a kötet, milyen a szerkezete, mi a játék szerepe a nyelvben és az életben, az ezt követő mintafejezet pedig ízelítőt ad egy jellemző nyelvi játék, az anagramma lehetséges témacsoportjaiból. Ez a rész leleményes példákat nyújt a földrajzi nevekhez, a verscímekhez és a közmondásokhoz. A vállalkozó kedvű olvasónak továbbá a témakörben szereplő feladványok megfejtésére és megoldásának ellenőrzésére is lehetősége nyílik.

Köszöntő

Grétsy Lászlót, a pedagógust, a tudóst, a szerkesztőt, a könyvszerzőt, a műsorvezetőt és a családapát köszöntjük szeretettel ezzel az írással 80. születésnapján. Egy készülő, régóta várt anyanyelvi játékoskönyvből közlünk részleteket (Grétsy 2012). A pedagógusok számára Grétsy tanár úr neve egybeforrt az anyanyelvi játékokkal. *Anyanyelvünk játéka*i című könyve (Grétsy 1974) nem hiányozhat egyetlen iskolai könyvtárból sem. Mindannyian nagyon várjuk, hogy legújabb, *Nyelvi játéka*ink nagykönyve című munkája minél előbb megjelenjen. Isten éltesse Grétsy László tanár urat jó egészségben és nagy szeretetben! (A szerkesztőség)

Grétsy László (Forrás: MTI, Czibbal Gyula)

Bevezetés. A Nyelvi játékaink nagykönyvének fogantatása

Ez az új anyanyelvi játékoskönyv egy olyan mű, amelynek megírására évtizedek óta, csaknem fél évszázada tudatosan készülök. Két kezemen sem tudom megszámolni, eddigi életem során hány újságíró vagy riporter kérdezősködött afelől, hogy van-e valamilyen hobbi. Az interjúkészítőknek mindig, már három-négy évtizeddel ezelőtt is becsületesen megmondtam, hogy két hobbi van. Az egyik a sakk, olyannyira, hogy e királyi játékot ifjúkoromban még versenyzőként is űztem. A másik pedig a nyelvi játékok szeretete. Már gyermekként nyelvi játékokat gondoltam ki, sőt rejtvényeket is készítettem, felnőttként pedig jeles író, irodalomtörténész kollégámmal, Vargha Balázssal húsz éven át vezettem a Nyelvi Játékok Klubját, amelynek körülbelül kéthavonkénti „ülésein” az ország minden részéből rendszeresen részt vettek a különféle nyelvi játékok kedvelői, művelői. Noha nyelvészeti tevékenységem több kutatási ágra is kiterjedt (pl. nyelvtörténet, a szaknyelvek kutatása), kutatásaim legfőbb tárgya mégis a mai magyar nyelv volt, mind életemnek abban a szakaszában, amelyikben az MTA Nyelvtudományi Intézete volt a munkaadóm (ezen időszak második felében a Mai Magyar Nyelv elnevezésű osztályt irányítottam), mind abban, amelyikben az ELTE Tanárképző Főiskolai

Karának Magyar Nyelvtudományi Tanszékét vezettem. Ezekben az évtizedekben, mivel a mai magyar nyelv mind a rádióban, mind a televízióban elég nagy teret kapott, mindkét hírközegben rendszeresen voltak műsoraim. Közülük többnek is a nyelvi játékok álltak a középpontjában. Ilyen volt a tévében a *Szójátékklub* című, egy éven át havonta jelentkező műsor; később több mint egy évtizeden át a *Játsszunk!* című műsorblokk *A nyelv világa* című, Szépe Györggyel közösen vezetett havi műsorban. Ezeket követte a Balázs Gézával szintén több évig közösen vezetett *Gyöngyök* című anyanyelvi műsor *Játéksarok* című műsorblokkja. A több mint negyedszázadig élő, *Magyarán szólva* című heti rádióműsornak is volt egy rendszeres *Rejtvénypályázat* rovata. Az újságírók a megmondható, hogy amikor a nyelvi játékokhoz és a rejtvények világához való vonzódásom került szóba, sohasem titkoltam, hogy előbb vagy utóbb megírom nyelvi játékaink könyvét úgy, ahogyan ezeket a játékokat és az ezeken alapuló rejtvényeket én látom. Most, amikor halasztást nem tűrő szakmai feladatok már nem vagy legalábbis kevésbé kötnek, ugyanakkor pedig a sors kegyelméből maradt annyi erőm és energiám, hogy e régi vállalásomat teljesítsem, sürgető kötelességemnek érzem, hogy e saját magam által kijelölt munkát mielőbb elvégezzem. S ez számomra nem teher, hanem igazi gyönyörűség.

A könyv témája

Felvetődhet a kérdés: mi is tulajdonképpen a munka témája? Nyelvünk játékainak és a nyelvünkben rejlő játéklehetőségeknek kibányászása és bemutatása? Vagy esetleg olyan feladványok, rébuszok, fejtörők közzététele, amelyek nyelvi vonatkozásúak, és amelyeknek megfejtését az olvasóktól várom, azaz könyvem voltaképpen valamiféle rejtvénygyűjtemény?

A válaszom: sem ez, sem az, illetve ez is, az is. Nem azért, mintha akár az elsőként, akár a másodikként említett tematikát önmagában elégtelennek tartanám. Olvasmányos Lukácsy Andrásnak az *Elmés játékok, játékos elmék* című munkája (Lukácsy 1974), amely a különféle nyelvi és nem nyelvi játékok keletkezését és életútját mutatja be. Érdekes a másik, már szintén klasszikusnak számító mű, Kun Erzsébetnek *A rejtvény* című könyve (Kun 1966), amely – miközben a legkülönfélébb rejtvényfajták tömegét mutatja be – jobbra keletkezésük történetét is élvezetesen elénk tárja. Ugyanezt tapasztaljuk akkor is, ha a külföldi kiadványokat vizsgáljuk meg ilyen szempontból. Közülük az egyik Tony Augarde *The Oxford Guide to Word Games* című műve (Augarde 1984), amely tudományos értekezésekhez illő komolysággal vezeti be az olvasót a szójátékok, illetve általában a nyelvi játékok világába. Egy másik, csaknem kétszáz oldalas könyv, a *Das Super Rätsel Buch* (2000) minden különösebb elrendezés, be- és rávezetés, magyarázat nélkül nem más, mint több száz, többnyire rajzos, ábrás rejtvény, nyelvi játék tarka, színes szötte. Az olvasó, amikor kezébe veszi ezeket a könyveket, csak azt állapíthatja meg, hogy ez is, az is megáll önmagában, és mindkét műfaj lehet a maga nemében akár kiváló is. Most, hogy a két műfajt próbálom összevetni egymással, óhatatlanul a nagy francia író, költő és filozófus, François-Marie Arouet de Voltaire jut eszembe, akinek *A tékozló fiú* című ötfelvonásosából szállóigévé vált a következő mondat: „*Tous les genres sont bons, hors le genre ennuyeux*”, azaz minden műfaj jó, kivéve az unalmas műfajt (1).

Nyelvi játékok és/vagy rejtvények

A műfaj kérdésében egyértelműen azt a harmadik megoldást választom, amelyre a „sem ez, sem az, illetve ez is, az is” megfogalmazással valamelyest már utaltam is. Minden nyelvi játékról, rejtvénytípusról, amellyel foglalkozom, igyekszem valamiféle eligazítást adni, esetleg a múltjáról is elmondani egyet-mást. Ahol lehetőség kínálkozik rá, ott szemléletes nyelvi feladványokkal is megpróbálom olvasóimat szórakoztatni, gyönyörködtetni, és az éppen terítéken levő játék-, illetve rejtvénytípust ilyen módon is megkedveltetni velük. Azt a cím is nyilvánvalóvá teszi, hogy könyvemben nem mindenfajta játékkal foglalkozom. Hogy mivel igen, és mivel nem, azt *A játék szerepe az anyanyelvi ismeretterjesztésben* című értekezésemben fogalmaztam meg a következőképpen: „Mindenfajta félreértés megelőzésére már jó előre jelzem, hogy *játék* szavunkat nem

'játékszer' (pl. a kisgyermek összerakós játéka), nem is »művészi alakítás« (pl. a színész elmélyült játéka) értelemben, hanem 'kedvtelésből végzett cselekvés' jelentésben használom. Persze, jól tudom, hogy még az ilyen módon szűkített fogalomkör is rendkívül tág: a bújócskától, zálogosdítól a sakkozásra, kártyázásra át a különféle sportjátékokig sok minden beletartozik. Nos, a *játék* számomra ezúttal nyelvi játékot jelent; olyan önként és kedvvel, örömmel végzett cselekvést, amelynek tárgya, eszköze az anyanyelv" (Grétsy 1972: 133).

Munkám témaköre szűkebb, mint Kun Erzsébet már említett könyvéé, amelyben a valóban nyelvi feladványokon kívül matematikai, logikai talányok, sőt még szemmérték-ellenőrzésre vagy a játékos megfigyelőképességének vizsgálatára irányuló rejtvények is találhatóak; ám bővebb, mint Lukácsy idézett munkájáé, amelyből az egy-egy témával kapcsolatos, szellemes rejtvények megfejtésének örömét nem ismeri meg az olvasó. Márpedig nagyon sokan vannak, akik egyrészt szerelmesei, szinte rabjai a valóban szellemes nyelvi játékoknak, és ugyancsak igen sokan vannak, akiknek már eleve a rejtvényfejtés a hobbijuk. Arra törekszem, hogy e könyv mindenképpen jusson el azokhoz, akiknek életéhez a nyelvi játékok megismerésének öröme, valamint a rejtvényfejtés semmi mással össze nem hasonlítható izgalma és a megoldásra való rálelés keltette diadalérzés egyaránt szervesen hozzátartozik.

A játék szerepe nyelvünkben és életünkben

Az eddig elmondottakból az olvasók esetleg arra a következtetésre juthatnak, hogy a nyelvi játékoknak és a rejtvényeknek életünkben betöltött szerepét talán túlértékelem, a valóságosnál nagyobbak látom. Ám nem lehet véletlen, hogy népmesekincsünknek jellegzetes darabjai az olyan mesék, amelyekben a főhős – egy talpraesett, rátermett fiú – egész élete, sorsa attól függ, tud-e valamilyen csalafinta kérdésre helyesen válaszolni. Ennek a próbán való helytállásnak a gondolata ősi hagyományban gyökerezik.

De nem csak a régmúlt és nem is csak a népmesék felől közelíthetünk témánkhoz. Mai életünk is ezernyi példát kínál. Némi túlzással azt mondhatjuk: minden tudományos kutatás valamilyen talány megfejtésére, minden alkotó munka valamilyen kitűzött cél elérésére irányul. Van, sőt nagyon is sok olyan ember van, akinek egész élete már fiatal kora óta egyetlen dolog, egyetlen cél elérésére irányul, és az e cél kivívására, valóra váltására fordított munka szinte a mindene, éltető közege. Nyelvészként, egyúttal a magyar nyelv szerelmeseiként nem hagyhatom említés nélkül azt a gyönyörű gondolatot, amely Márai Sándor 1976-os naplójából való: „Hálás vagyok a sorsnak, hogy anyanyelvem a gyönyörű magyar. Az egyetlen nyelv, amelyen mindent el tudok mondani, ami érthető és érthetetlen az életben. És hallgatni is csak magyarul tudok arról, ami számomra becses" (Márai 1985: 27).

Az emberiség jelentős része – de mivel e könyvben anyanyelvünk játékaikról szólok, hadd szűkítsem a kört így: népünk jelentős része – vonzódik a nyelvi játékokhoz, még akkor is, ha ezt észre sem veszi. Ki nem mesélt vagy hallgatott vicceket? Nos, szinte minden második vicc valamilyen szójátékon alapul. („Jean! Miért veszi be azt a könyvet az ablakból? – Mert nagyon *betűz* a nap, uram!”) Ki nem torzított el még sohasem szavakat, hogy ezzel játékos-bizalmas jelleget adjon beszédének? (Régen: et cetera > *ecetet rá*, ungeniert > *óne zsinór*; újabban: mi újság? > *mizu?*, gratulálok > *gratula*, rendben van > *rendicsek* stb.). Játsszik a nyelvvel az író, midőn kifejező beszélő nevet keres hőseinek, csupán néhány példa, szemléltetésül: *Alma Borika*, *Fodor Menta*, *Háló Inge*, *Nyári Szabin*. Játsszik a költő varázsos szóképeivel. Játsszik a kínrímfaragó is. Játsszik a kereszt-, rombusz-, oszlop-, szám-, szó-, kép- és betűrejtvények kedvelője. Játsszik a kisgyermek, midőn ösztönösen szót alkot, vagy ritmusos versikéket költ. Röviden: aki szereti az anyanyelvét, annak nemcsak segítőtársa, hanem játszótársa is a nyelv.

Már többször, többen érdeklődtek afelől, van-e valamilyen komoly célom is a játékos nyelvműveléssel, vagy csupán nyelvünk színességére, hajlékonyságára, dallamosságára, a verselés szinte minden fajtáját lehetővé tevő voltára, szókincsünk gazdagságára igyekszem ilyen módon felhívni a figyelmet. Szerintem a kérdésben

említett cél – a figyelem felhívása nyelvünk színességére stb. – már önmagában is olyan komoly cél, hogy bátran kimondom: ennél többet nem is kívánok elérni. Ha könyvemmel mindarra fel tudom hívni a figyelmet, amit a kérdezők felsoroltak, akkor boldogan dőlök hátra, mondván, pontosan ezt akartam. Vagyis ezt a munkát voltaképpen nem nyelvművelő könyvnek szánom, hanem a nyelvi játékokat az olvasóval megismertető és megszerettető alkotásnak. Más kérdés, hogy a különféle nyelvi játékok, feladványok kiváló pedagógusok szakavatott magyarázatai révén a nyelvművelésnek és az anyanyelvi ismeretterjesztésnek tevéleg részévé válhatnak. Így például a betűjátékok többek között a hang és a betű viszonyának megértéséhez nyújthatnak segítséget; a helyesírással is kapcsolatos játékok már eleve a helyesírási ismeretek megszilárdítására is szolgálnak; a betű-, szó- és képtalányok a nyelvi fantáziát, találékonyságot fejlesztik, ezenkívül a szójelentéstani ismeretek terjesztésének hasznos eszközei; a különféle versjátékok a fogalmazás és a stilisztika mezejére kalauzolják el a nyelvi játékok kedvelőit, résztvevőit, és még hosszasan sorolhatnám, milyen egyéb közvetlen célokat is szolgálhatnak – és szolgálnak is – az efféle játékok, rejtvények.

A könyv felépítése, tagolása

E könyvvel korántsem a teljesség valamilyen fokát szeretném elérni. Erre törekedni reménytelen vállalkozás lenne. Bár az az anyag, amelyet évtizedek során összegyűjtöttem, sokszorosa annak, amit végül bele is vettem a kötetbe. Mit értem volna vele, ha mind belezsúfolom egy hatalmas könyvbe vagy akár egy könyvsorozatba? A teljességtől akkor is messze állnék, mert a nyelvben amúgy sem lehet szó teljességről.

De arra törekedtem, hogy figyelmem a nyelvi játékok minél szélesebb körére kiterjedjen. És törekszem arra is, hogy amit játékkincsünkéből az évek során összegereblyéztem, annak a legjava jusson el az olvasóhoz, azaz abban a szöveg- és ábraalmazásban, amelyet e könyv tartalmaz, minél jobban el tudjon igazodni. Szó- és tárgymutatót nem terveztem, mert úgy érzem, inkább riasztó, mint ösztönző hatása lenne, de a tartalomjegyzéket igyekeztem úgy összeállítani, hogy az már eleve segítse az olvasót az eligazodásban. Persze, sok az átfedés, hiszen a különféle nyelvi játék- és rejtvényötletek a legváratlanabbul is összekapcsolódhatnak egymással. Különösen annak nehéz a dolga, aki a betűjátékok közül szeretne valamilyen fajtát megtalálni, mert a tartalomjegyzék tíz fő fejezete közül több is utal betűkkel kapcsolatos játékokra, feladványokra. Bár az összefoglaló megnevezések alatti fejezetek, valamint a tartalomjegyzékben is feltüntetett további egységek, szakaszok címe sok mindent elárul, az olvasónak nemegyszer bizony jócskán kell lapozgatnia, amíg végül célhoz ér. De ez a lapozgatás sem valami unalmas, hanem inkább nagyon is érdekes dolog; olyan feladat, amelyet az olvasó nem terhesnek, hanem inkább szórakoztató, akár izgalmas felderítő munkának érez. A kötet végén található szakirodalom természetesen szintén nem a teljesség igényével készült. Inkább csak azt mutatja meg, hogy a szerző munkája során milyen könyveket, cikkeket forgatott gyakrabban e munka írásakor. Nagyobb részükre a könyv valamelyik részében hivatkozom is, jó néhányra többször is. S magában a könyvben számtalanszor utalok személyekre is, akiktől nyelvi játékos ötleteket kaptam, valamint sokszor utalok arra a már-már legendás testületre, a Nyelvi Játékok Klubjára, amely számos nyelvi játéknak a forrása, kimunkálója. E háttér nélkül munkám egészen bizonyosan sokkal szegénye(se)bb lenne.

Szoktató

Szoktató? Hát ez meg micsoda, és különben is, hogyan kerül a csizma az asztra? – kérdezhetik az olvasók, és jogosan, hiszen ilyen szavunk – legalábbis szótárazva – nincs is. Megértem esetleges berzenkedésüket, de kérem, tegyenek félre minden ellenérzést, ugyanis éppen nekik, az olvasóknak igyekszem segíteni vele. Az ötlet voltaképpen nem is tőlem származik. A Tinta Könyvkiadó, amely egynyelvű szótáraival az utóbbi évtizedben valósággal megújította szótáriradalmunkat, pályázatot hirdetett egy olyan vers írására, amely anyanyelvünkről szól, anyanyelvünket méltatja. Kezembe került a pályázat egyik nyertes darabja, Bencze Imrének a *Játékos anyanyelvünk* című, rendkívül igényes, kiváló pályamunkája (Bencze é. n.). Amint

megkaptam, tüstént elolvastam, végigcsemegéztem, és belém nyilallott a nagy ötlet. Bencze Imre ebben a pályamunkájában, szinte annak minden sorpárjában egy-egy olyan nyelvi játékot szemléltet hallatlan szellemességgel, amilyenről, illetve amelyről ebben a játékoskönyvben is szó esik. Megkértem a szerző hozzájárulását műve felhasználásához, valamint hozzájárulását ahhoz, hogy az ő kétsorosait én szintén versben, de fele terjedelemben kommentálhassam, azaz rámutathassak, hogy az ő kétsorosai milyen nyelvi játékot, varázslatot rejtenek magukban.

Ennyi előzetes, de érzésem szerint mindenképpen szükséges magyarázat után, e kissé hosszúra nyúlt bevezető végén most már valóban következhet az előszó záró része, azaz a kötet olvasóit a nyelvi játékok és rejtvények világába bevezető és azokhoz hozzászoktató, azokat megszerettetni kívánó *Szoktató!*

Népünk fásult, borúlátó, híresztelik régóta,

Mi légyen a terápia? Délibábos szómóka.

Mókacsíra rejtőzködik minden szürke szavunkban,

Csak egy apró igazítás, s máris újabb szavunk van.

Van e könyvben számos játék: rövid, hosszú, közepes,

Na, és persze sok-sok rejtvény: könnyű, nehéz, elegyes.

Fejezet van csaknem negyven, bennük kisebb szakaszok,

Szoktatásul felidézek több mint másfél tucatot.

Valamennyi kétsorosban – Bencze Imre versei –

Egy-egy nyelvi játék lapul, de tudjuk-e, vajon mi?

Nos, segíték! Egy-egy sorban megadom a „megoldást”,

S előre is, utólag is kívánok jó mulatást!

*

Kántor torkán, tavi vita, papi pipakarima,

Hamar marha, duhaj hajdú, Jenő nője Marika.

Kéttagú szókapcsolatok,

cserélhető szótagok.

Torol – tarol – térül – táru – Tírol – turul – terelek,

Korok – körök – karok – károk – kárók – kérek – kereket.

Egy-egy szóból több lesz, ha a

magánhangzót mozgatod.

Keljfeljancsi, nebáncsvirág, tőrömolaj, fogdmegek,
Eszem-izsom, rúgdfel-hagydott, nagy mihaszna emberek.

*Számos olyan szó van, melyben
ott rejtőzik egy ige.*

Nem ügyel az ara arra, sülő süllő kész-e már,
Várom mellett várom hatra – sms-t küld Boldizsár.

*Nem mindegy, hogy mássalhangzónk
hosszú, avagy rövid-e.*

Szóláncfűrész, basszuskulcslyuk, békacombfix, gyöngysorfal,
Láncfalpnyaló, strandpapucsférj, haranglábszag, tegnaphal.

*Fortélyosan összerakott
hármás összetételek.*

Strandsminkesnél strapacipőt stréber stricik strázsálnak.
Strandpresszóban dzsesszzenészek presztízssztrájkért ágálnak.

*Nyelvtörő szók kavalkádja.
Bemondók, reszkesetek!*

Ádámcsutka, évakosztüm, borzaskata, mózeskosár,
Leiterjakab, jancsibankó, péterfillér, lacibetyár.

*Minden szóban egy keresztnév!
Ugye, pompás sorozat?*

Fia-bálna kiabálna, hat angolna – csatangolna,
Merészkedő nyerészkedő, pereskedő kereskedő.

*Ez egy kezdőbetűváltó
csacsipacsi-változat.*

Kenézének integetni, keltegetlek nemezemen,
Kosarasok kanászáznak, gárdanadrág nemesemen.

*Mindegyik szó olvasható
oda-vissza, nagy dolog!*

Bababarát cápapapa, hitvese a pumamama,
Gyermekük a próbababa, dajkálja egy pandadada.

*Ebben pedig szakadatlan
da-da-da-da-dadogok.*

Futóhomok – homokfutó, sorkatona – katonasor,
Anyagcsere – csereanyag, borcsemege – csemegebor.

*Négy szó, amelynek hátulja
egyúttal az eleje.*

Kengyel – futó – macska – köröm – virág – ének – óra – üveg.
Gyere – kecske – béka – lencse – leves – kocka – cukor – süveg.

*Ez meg két sor összefűzve;
lánc a játék veleje.*

Ikreikre tanítani elemelem Németnémet,
Szemészemé eledeled, előkelők énekének.

*E kétsoros versikében
minden szó felezhető.*

Férjem kissé elidőzik, alighanem dominőzik,
Szépítkeznek retikülből török kislány Isztambülből.

*Ebben pedig van két rímpár,
de ravasz ám mindkettő.*

Töltetünk bár törpe dózis, őrnaszádunk torpedóz is;
Hamis tanú, kancsal okmány, hát ez bizony bűncselokmány!

*Mindkét sorban kancsal rímek
szolgálják jókedvedet.*

Felkiáltott Eszter: Gomba! S busszal elment – Komáromba.
Lelátón egy hasas pasas azt üvölti: Hajrá – Fradi!

*Ezekben meg „sanda” a rím.
Aki látja, már nevet.*

Kérdezi egy hellén masször: Mér' van az Ön mellén hasször?

Kihez fusson Melitta enyhért, konyhapéznét elitta Menyhért.

Kecskerímpár mindkét sorban,

szellemes is mindkettő.

Frédi vidám, védi Fridám; szentes Hédit hentes szédít.

Nyári Gyula mormon hentes, gyári nyula – hormonmentes.

Itt is kecskerímek várnak,

de itt már kétszer kettő.

Inas inas kopaszt kopaszt, zárat zárat, levet levet,

Követ követ, szárít szárít, kutat kutat, elvet elvet.

Homonima mondatocskák,

két-két tagjuk egyre megy.

Egy kis víg srác húz egy vén szánt, míg a szán fut, lát egy szép lányt.

Szép lány! Nem vagy te prűd, nézz rám! Lány fut el, de mond egy halk „tán”-t.

Itt meg harminckét szó van, de

mindnek szótagszáma: egy!

Egy fejezet a könyvből. Ország, város... – Anagrammák témacsoportok szerint

Gyermekkorom egyik legkedvesebb társas időtöltése volt az *Ország, város...* című játék. Fogalmam sincs róla, hogy a mai fiatalok körében ismerős-e, mi, gimnazista diákok a múlt század negyvenes éveiben nagyon szerettük ezt az elmetornát, amelynek fogalomcsoportjai olykor változtak, módosultak, főleg bővültek, de a törzsük ez a fogalomsor volt: *ország, város, hegy, folyó, növény, állat, fiú(név), lány(név), híres ember*. A játék úgy folyt, hogy a résztvevők egyike ceruzájával rábökött egy újság vagy könyv valamelyik oldalának egy pontjára, és az a betű, amelyen a ceruzája hegye landolt, lett a következő játék főszereplője. Olyan szavakat, neveket kellett találni a felsorolt témacsoport mindegyik tagjára, amelyek azzal a betűvel kezdődtek, amelyet a ceruza hegye megjelölt. A szavakat, neveket mindig le is kellett írni. Rögtönözni nem volt szabad, még ha egy-egy könnyű betűnél ez is sikerülhetett volna. Ha valaki befejezte a sort, azt mondta: „kész!”, és erre mindenkinek azonnal le kellett tennie a tollát, ceruzáját. Ezután következett az összeolvasás, amely az eredmény szempontjából nagyon fontos volt. A megoldásokat ugyanis az olvasta fel, aki először lett készen, és aki ezáltal valami előnyre tett szert a többiekhez képest. De nem volt biztos ám, hogy abban a fordulóban ő győzött! Ha ugyanis a játszók közül valakinek ugyanaz a szó, név szerepelt a saját papírján, amelyet az először elkészülő felolvasott, azonnal közbeszólt: „nálam is!”, és akkor mindkettőjüknek törölniük kellett megoldásukból az ismétlődő példát. Sőt nem is csak nekik, hanem mindazoknak, akik úgyszintén azt a szót, nevet írták fel maguknak. Így előfordult, hogy valakinél, aki tudatosan nem a legkézenfekvőbb megoldásokat választotta, öt-hat szó is megmaradt, míg másnál esetleg egy vagy még annyi sem. Amikor a felolvasás

befejeződött, és ki-ki elkönyvelte magának szerzett, illetve megmentett pontjait, már következett is az újabb betűválasztás, az újabb forduló.

A játék leírásával e fejezet címének indítékát árultam el, a továbbiakban azonban már azt „nyújtom”, amit ez a fejezet valójában ígér: témacsoportok szerinti anagrammákat. Témacsoport persze annyi van, illetve lehetséges, mint csillag az égen, e fejezetben csupán ízelítőt akarok nyújtani belőlük az olvasóknak. Íme, mindenekelőtt néhány minicsoport:

Kutyafajták

Agfa rágná (*afgán agár*)

Don Korom (*komondor*)

Gaszton terel (*angol szetter*)

Magyar együttesek

Bandita tár (*Tátrai Band*)

Esőt elemel (*Első Emelet*)

Íme, no, fiatalon! (*Neoton Família*)

Fafélék

Ady M. állapota (*datolyapálma*)

Ernyős fővő (*vörösfenyő*)

Hesz rásüt (*ezüst hárs*)

Ráadásásként következzenek egy hosszabb sorozat. A feladat: a következő szavakat, kifejezéseket úgy átalakítani – azaz betűiket úgy átcsoportosítani –, hogy mindegyikből egy-egy sportág elnevezése kerekedjen ki. Most nem rejtvényként közlöm a sportágak egy-egy anagrammáját, hanem színes, kedvcsináló szemelvényként, hogy a következőkben már az olvasóknak is legyen kedvük egy-egy témasorozat darabjait feladványként is ízlelgetni. S hogy még jobban felkeltsem érdeklődésüket, ezúttal még azt is hozzáteszem, hogy néhány esetben már maga a szöveg is utal valamicskét a megtalálandó sportágra.

Sportágak

1. Boriszák (*birkózás*)
2. Dobás álzsákra (*kosárlabdázás*)
3. E vas átkél, csap (*kalapácsvetés*)
4. Faátlyukadás (*akadályfutás*)
5. Hársmagárus (*hármassugrás*)
6. Kilövő sáv (*ökölvívás*)
7. Kis fás út (*síkfutás*)
8. Kozák sas (*sakkozás*)
9. Lakótársam orosz (*salakmotorozás*)
10. Léc szétlőve (*céllövészet*)

Anagrammaföldrajz

Ez az alfejezet voltaképpen szintén a főcímré „rímelt”, hiszen már ott is az *Ország, város...*-t emlegettem. Ebben három olyan témakör szerepel, természetesen „anagrammatikus” feldolgozásban, amely tagadhatatlanul az *Anagrammaföldrajz* cím körébe tartozik.

Országnév-anagrammák

Nem mondhatom, hogy könnyű feladvány, mivel az országnevek gyakran változnak, az ember néha nem is tudja pontosan, hogy a történelmi viharok folytán létezik-e még egyáltalán ez vagy az az ország, illetve mi a ma használatos neve, de azért talán nem baj, hogy a most következő példasort már feladvány formájában tárom olvasóim elé. Olyan rendben sorolom fel a példákat, hogy olvasóimnak már pusztán ez a sorrend is tájékozódási pontul szolgáljon. Az anagrammákba rejtett országnevek ugyanis ábécérendbe szedve találhatóak meg a következő felsorolásban. Aki így sem vállalkozik a fejtöresre, a fejezet végén megtalálhatja a megfejtéseket.

1. Galéria
2. Egy kis türelem a lakói álma
3. Mérges-e a birka?
4. Reagan int
5. Ultra-Ázsia
6. Föld ára, kára kissé izgat
7. Ó, e cudar!
8. S fázón ring
9. Cafrangrázó is!
10. Ah, dalolni!

A világ városai

Azért nem csupán városneveket említek e szakasz címében, mert ilyen módon igyekszem jelezni, hogy a magyar városokat ezúttal figyelmen kívül hagyom. Ez is könnyíti a megfejtést. Ebből már kiderül, hogy ezt az anagrammasort is feladvány formájában nyújtom át olvasóimnak. A segítség itt is az, mint az imént: a megfejtésül szolgáló városnevek ábécésorrendjében mutatom be az anagrammákat.

1. Díszed a baba!
2. De stramm az!
3. Roncsbeli
4. Mondd: rút?
5. Ez a DDR!
6. Fene zrí
7. Gót bögre .
8. Lenge bor
9. E lécvár korhad
10. Autóipar

Tájék-játék

A cím talán meglepő, de ha más mentsége esetleg nincs is, egy mindenképpen van: valódi anagrammacím, mivelhogy a *tájék* és a *játék* egymásnak az anagrammája. Az olvasó azt várná, hogy a világ városai után most hazai településeink nevéből is átnyújtsak egy sor anagrammát. Nos, voltaképpen ezt teszem, csak hogy egy kicsit sajátos módon. A „normális” mód az volna, hogy felsorolok magyar helynevekből alkotott anagrammákat, mint ahogy a külföldiek esetében tettem. Erre be is mutatok egy kis sorozatot, de nem rejtvényként, hanem

„csak úgy”, gyönyörködtetésül, és nem is a nagyobb, mindenki által ismert városok nevei közül válogatva, hanem a kevésbé ismert, kis településeket, falucskákat részesítve előnyben.

A gaz szervál (*Zalaszegvár*)
Bayer Anna jó (*Baranyajenő*)
Bújós Atanáz (*Abaújszántó*)
Egy lentilót (*Lengyeltóti*)
Ez nemesi tej (*Istenmezeje*)

Ez volt e rész bevezetője, ugyanis a „központi téma”, amelyre a cím utal, még csak most következik. Néhány évvel ezelőtt, egy anyanyelvünkkel foglalkozó, hetenként kopogtató tévéműsorban ezzel a *Tájék-játék* címmel az anagrammakészítés és -alkotás rejtjelmeibe igyekeztem bevezetni a műsor nézőit. Minden alkalommal kijelöltem két magyar településnevet, és arra biztattam a nézőket, hogy a két helységnév betűinek együtteséből próbáljanak meg értelmes, sőt akár szellemes mondatot összemesterkedni. Természetesen elmondtam a szabályokat. Például azt, hogy az összes betűt fel kell használni; a kétjegyű betűk betűjegyeit akár szét is lehet választani; a rövid és a hosszú magánhangzók megfeleltethetők egymásnak stb. A „siker” érdekében nem törődtem azzal, hogy a két helység, amelyet párba állítok, milyen távol esik egymástól, hogy 10 vagy akár 400 kilométer választja el őket. Csak arra figyeltem, hogy a két falunév betűinek együttese jó nyersanyag lehessen az anagrammakészítők számára, azaz megfelelő arányban forduljanak elő bennük a magán- és a mássalhangzók, együttvéve nagyjából 18, 20, 22 betűjegynyi terjedelműek legyenek, mivel ennyi sem túlságosan sok, sem pedig túlzottan kevés ahhoz, hogy a játékos kedvű nézők sikeresen megbirkózzanak velük. És az eredmény? Ez az egyszerű kis játék sok ezer embernek vált abban az időben kedvenc időtöltésévé; minden alkalommal legalább ezer, de inkább több ezer ilyen-olyan értékű mondat megalkotására ihlette a nézők erre fogékony részét, és éppen ezért úgy érzem, annyit megér, hogy néhány példa felidézésével megőrizzük emlékét.

Alsószentiván + Kecel
Ó, este van, cinke száll...
Ki álszent, neve: csaló!

Mátraszőlős + Aszaló
Szőlő társa mazsola.
A szó aláz s mar. Sőt, öl!

Iharosberény + Gibárt
Ah, régi nyár, bíbor est!
Bari béget, ri. Óh! Nyárs.

Verscímanagrammák

Az a példasorozat, amelyet itt mutatok be, különösen közel áll hozzám: anagrammák közismert verscímeiből. Világéletemben vonzódtam a versekhez, a költészethez. Évtizedekkel ezelőtt, amikor még a Nyelvtudományi Intézet volt a munkahelyem, és a felsőoktatáshoz hivatalosan még semmi közöm sem volt, egyetemi docensi minőségben poétikát is oktattam az ELTE-n. Verskedvelő mivoltomban csak megerősített, hogy intézeti közvetlen kollégáim közül többen is hasonló cipőben jártak: szintén nagyon szerették a verseket és a költőket, főleg a klasszikusokat. Lőrincze Lajos, aki a Nyelvtudományi Intézetbe kerülésem idején vezette azt az osztályt, amelynek tagja lettem, közkedvelt rádióműsorában, az *Édes anyanyelvünkben* különféle nyelvhasználati kérdések megtárgyalásakor rendszeresen idézett jeles költők verseiből. Áprily Lajos állt hozzá

legközelebb; vele jó baráti viszonyban is volt. Kovalovszky Miklós kollégám pedig nemcsak nyelvész volt, hanem irodalomtörténész is, többek között az egyik legkiválóbb Ady-szakértő. Nem csoda hát, hogy magam is a versek rabja lettem és vagyok, és fontosnak tartom, hogy a költészet modern korunkban se veszítse el rangját, tekintélyét. Ez a magyarázata annak, hogy abban a két évtizedben (1970-től 1990-ig), amelyben a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat égisze alatt létrejött és élt a Nyelvi Játékok Klubja elnevezésű civil csoportosulás, ennek vezetőjeként a klubtagokat is igyekeztem ezzel a versszeretettel megfertőzni. Legfőképpen ennek eredményeként születtek azok a verscímanagrammák, amelyekből a következőkben egy kis ízelítőt adok.

Arany János

Mátyás anyja – *Atyám nyájas*
Tetemre hívás – *Terhem e táv is*
A hamis tanú – *Ha int a Samu*
Családi kör – *Ácsi dalkör*
Toldi estéje – *Ijedést olt-e?*

Petőfi Sándor

Szeptember végén – *Gépteremben vész*
Nemzeti dal – *Lemezt adni*
A puszta télen – *Tétlen az apus*
Egy telem Debrecenben – *Tegyen el decemberben*
Szerelem és bor – *Él-e rossz ember...*

Ady Endre

Párisban járt az ősz – *Száraz japán birstő*
Az ős Kaján – *Őz a sajkán*
Az Illés szekerén – *Ékszere lila szén*
Őrizem a szemed – *Ismerem az őzed*
Héja-nász az avaron – *Oh, az a rév a Szajján...*

József Attila

A város peremén – *Veresné a párom*
Születésnapomra – *Rémült e panaszos*
Kertész leszek – *Szeretlek! Kész.*
Engem temetnek – *Megment e kenet.*
Ars poetica – *Ó, e pacsirta...*

Epilógusként egy feladatsort is átnyújtok olvasóimnak: öt jeles költőnk egy-egy közismert versének anagrammáját. Megjelölöm a szerző nevét, majd utána bemutatom kiválasztott verse címének anagrammáját. Nagy költők, jól ismert címek...

1. Ady Endre: *Rongy a maga ura!*
2. Arany János: *Disznóparéjt adok*
3. Berzsenyi Dániel: *Ez a költő ítél!*
4. József Attila: *Állt a szekér*
5. Kosztolányi Dezső: *Az éhség is rangjel*

Közmondás-anagrammák

Még ezt is lehet? – kérdezhetik olvasóim. Válaszul csak ezt mondhatom: nagyon is! Sőt még arra is van példám, hogy valamely ismert közmondásból az erre fogékony, nagy nyelvi fantáziával megáldott anagrammafárgató képes egy más, eddig nem ismert, senki által nem hallott, de mégis közmondásjellegű és -értékű álközmondást alkotni. Sok-sok olyan közmondás-anagramma van nyelvijáték-gyűjteményemben, amely bizonyítja, hogy nyelvünk egy ilyen, alapjában véve valóban nehéz feladat megoldására is alkalmas. A következőkben ebből a gazdag termésből mutatok be egy kazalra valót. Nem talány formájában, mert 20-25 vagy még több betű(jegy)nyi szöveget egy másik, többé-kevésbé szintén ép, értelmes szöveggé átalakítani túlságosan nehéz, túl sok energiát felemésztő feladat volna. Stílusosan, szintén egy közmondással élve azt mondhatnám: többbe kerülne a leves, mint a hús. De hogy bemutassak néhány példát arra, hogy egy-egy közmondást milyen ügyesen, furfangosan át lehet formálni, más szöveggé lehet alakítani, azt remélhetőleg jó néven veszik és örömmel fogadják olvasóim.

Ahol nincs, ott ne keress!
Ne kincsre less – ott a hon!
Okos, ha rest, nincstelen.
Nincsen halk, toros este.
Sok ló csen, ha tenni rest.
Ne less kincset, rohanót!

A harag rossz tanácsadó.
Csatorna szaga: rohadás.
A rossz csatár a hangadó.
Harangszó a csoda társa.
Hangos a szó: csárda arat.
A roncs-szó hatása dagad.

Alkalom szüli a tolvajt.
„Lila”, vak műszó jól altat.
Izmos alak jól vallat: üt.
Javallatom: sült, íz, kóla.
Aki jól almol, tavaszt ül.
Vaj, alma, sült: illatozók!

Egy bolond százat csinál.
Sebláz az gondot „csinyál”!
Csodás az ágytoll-benzin.
De lobog a száz lánytincs!
Csótányod az ingbe száll!
Álszent nagybácsi oldoz.

Ha ló nincs, (a) számár is jó.
Mára nincs jó sóshal-íz.
Hajnali rózsám csinos.
Rahón sincs jó szalámi.
Manci hasán olajos zsír.
Imára szól, sóhaja nincs.

Megfejtések

Anagrammaföldrajz. Országnev-anagrammák. 1. Algéria. 2. Amerikai Egyesült Államok. 3. Arab Emírségek. 4. Argentína. 5. Ausztrália. 6. Dél-afrikai Köztársaság. 7. Ecuador. 8. Finnország. 9. Franciaország. 10. Hollandia. **A világ városai.** 1. Addisz-Abeba. 2. Amszterdam. 3. Csernobil. 4. Dortmund. 5. Drezda. 6. Firenze. 7. Göteborg. 8. Grenoble. 9. Hradec Králové. 10. Irapuato. **Verscímanagrammák.** 1. A magyar ugaron. 2. Szondi két apródja. 3. A közelítő tél. 4. Kész a leltár. 5. Hajnali részegség.

Irodalom

Augarde, Tony 1984. *The Oxford Guide to Word Games*. Oxford University Press. New York.
Bencze Imre é. n. *Játékos anyanyelvünk*. Kézirat.
Das Super Rätsel Buch 2000. Xenos Verlag. Hamburg. 18.
Grétsy László 1972. A játék szerepe az anyanyelvi ismeretterjesztésben. *Nyelv és Irodalom* 1: 133–149.
Grétsy László 1974. *Anyanyelvünk játéka*. Gondolat Kiadó. Budapest.
Grétsy László 2012. *Nyelvi játékaink nagykönyve*. Tinta Könyvkiadó. Budapest. Megjelenés előtt.
Kun Erzsébet 1966. *A rejtvény*. Gondolat Kiadó. Budapest.
Lukácsy András 1974. *Elmés játékok, játékos elmék*. Minerva Kiadó. Budapest.
Márai Sándor 1985. *Napló (1976–1983)*. München.

(1) [http://www.worldofquotes.com/author/Voltaire-\(Francois-Marie-Arouet-Voltaire\)/1/](http://www.worldofquotes.com/author/Voltaire-(Francois-Marie-Arouet-Voltaire)/1/) (2012. május 30.)

Grétsy, László

In Hungarian, playfully

This paper presents the latest book of László Grétsy. It provides the abridged version of the book's introduction with various types of language games and puzzles that occur in the book. In addition to language games, the volume also contains logical puzzles and puzzles that challenge the monitoring capability of the readers. Readers can also learn about the history of certain games and can also make an attempt to solve some intriguing language games. The introduction also tells the readers how this volume has been compiled, how it is structured and what the role of game is in language and life in general. The following sample chapter gives a taste of one particular language game, the so-called anagram. This part provides inventive examples of geographical names, titles of poems, and sayings. The interested readers can also have a chance to solve the puzzles and to look up the solutions in the key afterwards.

Kulcsszók: nyelvi játék, játékoskönyv, anagramma

Keywords: language game, playbook, anagram

Az írás szerzőjéről

Grétsy László

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, Magyarország